

**Monika Pilińska**

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

e-mail: pilinska.monika@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4946-6026

---

**KONCEPCJA LATYNOAMERYKAŃSKIEGO  
SOCJALIZMU XXI WIEKU. GENEZA, ZAŁOŻENIA  
ORAZ PRAKTYKA NA PRZYKŁADZIE WENEZUELI  
ZA RZĄDÓW H. CHÁVEZA**

---

**THE CONCEPT OF LATIN AMERICAN 21ST CENTURY  
SOCIALISM. THE GENESIS, ASSUMPTIONS  
AND PRACTICE ON THE EXAMPLE OF VENEZUELA  
UNDER H. CHÁVEZ**

---

DOI: 10.15611/e21.2018.4.02

JEL Classification: P27

**Streszczenie:** Pojęcie socjalizmu XXI wieku pojawiło się w debacie międzynarodowej w 1996 r. dzięki H. Dieterichowi, a do praktyki życia politycznego weszło za sprawą H. Cháveza. Socjalizm XXI wieku oznacza radykalne wzmocnienie władzy państwowej, demokratycznie kontrolowanej przez społeczeństwo, oraz oparcie gospodarki na teorii wartości klasycznej szkoły ekonomii, w której wartość mierzy się pracą implikującą produkt lub usługę. H. Dieterich wzywał do debaty w celu poprawy projektu socjalizmu XXI wieku, co wskazuje, że założenia tej ideologii nie były w pełni sformułowane. Teza artykułu zakłada, że wprowadzenie socjalizmu XXI wieku w Wenezueli było uwarunkowane próbą odciążenia się H. Cháveza od wcześniejszych rządów demokratycznych i retoryki krajów kapitalistycznych i legitymizacji jego władzy oraz umożliwiło wprowadzenie niepopularnych zmian pod hasłem nowej ideologii. Celem analizy jest sprawdzenie potencjalnego wpływu ideologii socjalizmu XXI wieku oraz nowego modelu ekonomicznego z niej wynikającego na sytuację społeczną i nastroje polityczne w Wenezueli oraz potencjału rozprzestrzeniania się tej ideologii na inne kraje Ameryki Łacińskiej, między innymi przez współpracę w ramach ALBA. Obiektem badań jest sytuacja społeczno-gospodarcza w Wenezueli w latach 1999-2013, zaś przedmiotem badań są metody wdrożenia zasad socjalizmu XXI wieku w Wenezueli. Metodyka badawcza obejmuje analizę danych wtórnych: literatury problemu i danych zastanych. Analiza sposobu implementacji socjalizmu XXI wieku w Wenezueli została przeprowadzona z punktu widzenia widzenia międzynarodowej ekonomii politycznej. W ocenie autorki głównym celem rządu H. Cháveza była poprawa sytuacji społecznej w Wenezueli, jednak przełożyła się ona na pogorszenie sytuacji ekonomicznej, nacjonalizację przedsiębiorstw oraz wywarła negatywny wpływ na wizerunek tego państwa na świecie. Ogólne rozczarowanie ekonomicznym wynikiem rządów prezydenta może ponownie doprowadzić do zmiany kursu Ameryki Łacińskiej i skłonić do odejścia od zasad socjalizmu XXI wieku.

**Słowa kluczowe:** socjalizm XXI wieku, Wenezuela, ALBA, H. Chávez, ideologie w XXI wieku.

**Summary:** The concept of 21st-century socialism appeared in an international debate in 1996 thanks to H. Dieterich and started to be broadly used thanks to H. Chávez. In general, socialism of the 21st century implies necessary, radical strengthening of state power, democratically controlled by society, while the economy should not be based on private property, but on the theory of the value of the classical school of economics, where the value is measured by work that implies a product or service. H. Dieterich, however, called for an open and constructive debate to improve the project of 21st-century socialism, which indicates that the assumptions of this ideology are not fully formulated. The thesis assumes that the introduction of 21st-century socialism in Venezuela was conditioned by H. Chávez's attempts to distance himself from earlier democratic rule and rhetoric of capitalist countries, legitimize his power, and enabled unpopular changes based on the slogan of the new ideology. The aim of the analysis is to check the potential impact of the socialist ideology of the 21st century, and the new economic model resulting from it, on the social situation and political moods and the potential of spreading this ideology to other Latin American countries, inter alia, through cooperation under the ALBA. The object of research is the socio-economic situation in Venezuela in the years 1999-2013, and the methods of implementing the principles of socialism of the 21st century in Venezuela. The research methodology includes desktop data analysis of secondary data: literature and quantitative data. The analysis of the implementation of 21st-century socialism in Venezuela was carried out from the point of view of international political economy. According to the author, the main goal of H. Chávez's government was to improve the social situation in Venezuela, but it translated into the deterioration of the economic situation, the nationalization of enterprises and, above all, the negative image of this country in the world. The general disappointment with the economic outcome of the President's rule may again lead to a change in the Latin American course and to a deterioration of 21st-century socialism.

**Keywords:** XXI century socialism, Venezuela, ALBA, H. Chávez, ideologies in XXI century.

## 1. Wstęp

Na początku XX wieku w Ameryce Łacińskiej zaczął rozwijać się ruch społeczno-gospodarczo-kulturowy znany jako socjalizm XXI wieku. Krajem, który najaktywniej wprowadzał założenia nowej ideologii, była Wenezuela, będąca niegdyś przykładem wzrastającej demokracji. Dziś Wenezuela postrzegana jest jako kraj z rządami autorytarnymi, a rosnąca inflacja i wysoka przestępczość stały się znakiem rozpoznawczym tego państwa.

Artykuł został podporządkowany tezie głównej stanowiącej, że wprowadzenie w Wenezueli socjalizmu XXI wieku było uwarunkowane próbą odcięcia się H. Cháveza od wcześniejszych rządów demokratycznych i retoryki krajów kapitalistycznych i legitymizacji jego władzy oraz umożliwiło wprowadzenie niepopularnych zmian pod hasłem nowej ideologii. Celem artykułu jest analiza pojęcia socjalizmu XXI wieku, jego źródeł, zakresu, przyczyn i skutków na przykładzie Wenezueli oraz potencjału rozprzestrzeniania się tej ideologii na inne kraje Ameryki Łacińskiej. Artykuł jest próbą wyjaśnienia popularności koncepcji socjalizmu XXI wieku oraz stosunkowo wysokiego poparcia wśród obywateli od 2005 r. do początków prezy-

dentury N. Maduro w 2013 r. Nie mniej istotną kwestią jest znaczenie współpracy w ramach ALBA, wspierającej rozprzestrzenianie tej ideologii, co pozwala dokonać autorskiej analizy możliwych wyzwań w przyszłości.

Obiektem badań jest sytuacja społeczno-gospodarcza w Wenezueli w latach 1999-2013, czyli w okresie prezydentury H. Cháveza. Przedmiotem badań są metody wdrożenia zasad socjalizmu XXI wieku w Wenezueli. Taka analiza powinna ułatwić prognozowanie zmian, tłumaczyć aktualne problemy wewnętrzne i zewnętrzne Wenezueli, prowadzić do lepszego zrozumienia rzeczywistości i motywów działania H. Cháveza.

Metodyka badawcza obejmuje analizę *desktop research* danych wtórnych – krytyczna analiza literatury problemu i recepcja dotychczasowych publikacji (literatury przedmiotu w języku polskim, angielskim i hiszpańskim) oraz analiza danych zastanych, w tym wskaźników makroekonomicznych i rankingów.

Analiza sposobu implementacji socjalizmu XXI wieku w Wenezueli została przeprowadzona z punktu widzenia międzynarodowej ekonomii politycznej ze względu na fakt, że zajmuje się ona badaniem praw rządzących procesami produkcji, podziału i wymiany dóbr.

## 2. Pojęcie i geneza socjalizmu XXI wieku

Podstawy do rozpoczęcia debaty nad nową formą socjalizmu zostały sformułowane przez wenezuelskiego badacza – był nim H. El Troudi, który w swojej książce<sup>1</sup> [El Troudi 2005] stwierdza, że socjalizm XXI wieku w niczym nie przypomina rządów kapitalistycznych ani totalitarnych, a założenia nowego socjalizmu tworzone są w oparciu o realia i historię Wenezueli i Karaibów z wykorzystaniem doświadczeń krajów socjalistycznych z całego świata [Rodríguez Legendre 2009, s. 67-72].

Pojęcie „socjalizm XXI wieku” oficjalnie pojawiło się na scenie międzynarodowej w 1996 r. za sprawą niemieckiego badacza H. Dietericha, który zorientował swoją pracę na to, by stworzyć socjalizm XXI wieku lub socjalizm nowej ery i konstruktywnie odpowiedzieć na krytykę globalnego kapitalizmu oraz hermeneutyczne interpretacje tego, co K. Marks, W. Lenin i F. Engels chcieli przekazać [Rodríguez Legendre 2009, s. 135]. Termin ten został rozpowszechniony na całym świecie za sprawą H. Cháveza, który wymienił go w swoim przemówieniu w trakcie *V Foro Social Mundial* 30 stycznia 2005 r. [Elmundo.sv. 2014].

H. Dieterich w swoim dziele *Socjalizm XXI wieku* opiera się na wizji K. Marksa dotyczącej dynamiki społecznej i walki klasowej, dokonuje przeglądu teorii markso-wskiej z zamiarem jej aktualizacji, włączając w jej założenia postęp wiedzy, doświadczenia krajów socjalistycznych, ujawniając ograniczenia, proponując konkretne rozwiązania w zakresie ekonomii politycznej. Socjalizm XXI wieku oznacza niezbędne, radykalne wzmocnienie władzy państwowej, demokratycznie kontrolo-

<sup>1</sup> Tłumaczenie własne tytułu: *Skok naprzód, nowy etap rewolucji*.

wanej przez społeczeństwo, zaś gospodarka nie powinna opierać się na własności prywatnej, ale na teorii wartości klasycznej szkoły ekonomii, gdzie wartość mierzy się pracą, która implikuje produkt lub usługę, a nie prawem podaży i popytu [Pérez Salazar 2013]; zakłada, że wolnorynkowy kapitalizm i XX-wieczny socjalizm nie odniosły sukcesu w zwalczaniu ważnych problemów ludzkości, takich jak bieda, głód, wyzysk, niszczenie zasobów naturalnych [Dieterich 2007]. H. Dieterich uważał, że współczesna polityka społeczna w Ameryce Łacińskiej powinna opierać się na czterech kolumnach strukturalnych: małych i średnich firmach, korporacjach transnarodowych, kooperatywach i państwowych przedsiębiorstwach w sektorach strategicznych [Dieterich 2007].

W ramach rewolucji demokratycznej w Wenezueli H. Chávez zapowiedział, że aby osiągnąć w pełni ten rodzaj socjalizmu, konieczna będzie faza przejściowa nazywana *revolución bolivariana* (rewolucja boliwariańska) [Rodríguez Legendre 2009, s. 138]. H. Dieterich podkreślał jednak, że rewolucja powinna być raczej rozumiana jako proces, który nie posługuje się przemocą, lecz mechanizmami demokracji uczestniczącej, aby szerzyć wiedzę na temat socjalizmu i współpracy międzynarodowej.

H. Dieterich w socjalizmie XXI wieku proponował model ekonomiczny, nieoparty na cenie rynkowej, która jest podstawą gospodarki rynkowej i kapitalizmu, a którą uważa za źródło nierówności społecznych i nadmiernej eksploatacji zasobów naturalnych. Proponował to, co nazywał ekonomią wartości, opartą na sumie wartości prac wchodzących w skład produktu lub usługi. Wartość pracy byłaby mierzona jako suma czasu pracy, którego wymaga określony produkt lub usługa [Rebellion.org 2007], oraz czasu, który został użyty do wytworzenia narzędzi lub usług wykorzystywanych podczas pracy. Prowadziłoby to do złożonego cyklu czasów pracy, które są kolejno dodawane.

Według H. Dietericha model rynku kapitalistycznego skupiał się przede wszystkim na zysku i własności, co zupełnie zniekształca sens gospodarki. Tutaj cena jako zasada działania gospodarki określa: gdzie inwestować, za ile pracować, ile i co kupić, ile i kiedy zaoszczędzić, a zatem organizuje system. Aby rynek działał skutecznie, powinny istnieć: wystarczająca siła nabywcza, wolne kształtowanie się cen, rynek, który nie jest monopolistyczny, i państwo prawa bez korupcji. Model socjalizmu w XXI wieku powinien być systemem, w którym wartość produktu, równowaga czasów produkcji i demokracja uczestnicząca powinny być ze sobą powiązane. Dieterich stwierdził, że nacjonalizacja środków produkcji nie rozwiązuje problemów gospodarki socjalistycznej XXI wieku [Dieterich 2007].

Z punktu widzenia kultury i edukacji socjalizm XXI wieku krytykuje edukację kapitalistyczną, nakierowaną na kompetencje i indywidualizm, a wspiera tworzenie i wprowadzanie typu relacji społecznych bazujących na równości i solidarności. Zatem redystrybucja i zmiany w poziomie wykształcenia ludności powinny odzwierciedlać prawdziwe interesy ludzi, którzy tworzą oraz definiują systemy polityczne i ekonomiczne. Dla H. Dietericha socjalizm XXI wieku jest poszerzeniem i pogłębieniem demokracji uczestniczącej.

H. Dieterich pod koniec swojej pracy wzywał do otwartej i konstruktywnej debaty w celu poprawy projektu socjalizm XXI wieku, co wskazuje, że założenia tej ideologii nie były w pełni sformułowane.

### 3. Przyczyny i mechanizmy wprowadzenia socjalizmu XXI wieku w Wenezueli

Od momentu dojścia prezydenta H. Cháveza do władzy w 1998 r. głównym celem polityki gospodarczej Wenezueli było wprowadzenie nowego modelu rozwoju ekonomicznego, opartego na zasadach gospodarki solidarnościowej, która w związku z rewolucją boliwariańską przeważała nad modelem gospodarki wolnorynkowej. Model ten miał na celu ograniczenie produkcji prywatnej, zwłaszcza w sektorach strategicznych, w której miały przestać obowiązywać prawa popytu i podaży, a państwo ustalało sztywne ceny. Oczekiwanym efektem końcowym wprowadzanych zmian było współistnienie trzech modeli własności w gospodarce wenezuelskiej: prywatnego, państwowego i spółdzielczego [Ambasada RP w Caracas 2012].

Podczas rządów H. Cháveza powstał projekt polityczny rewolucji boliwariańskiej, bazujący na zasadach tzw. trzeciej drogi<sup>2</sup> i boliwarianizmu. Prezydent H. Chávez powiedział, że rodzaj socjalizmu, który rozwija się w Wenezueli, jest również inspirowany przez chrześcijaństwo, a on sam podzielał ideologię A. Gramsciego [Rodríguez Legendre 2009, s. 137] i ideologię trockistowską o stałej rewolucji [Aló Presidente 2013]. H. Chávez potwierdził, że socjalizm XXI wieku akceptuje warunkowo istnienie własności prywatnej (w przeciwieństwie do zasad marksizmu-leninizmu) [El Universal 2007], lecz odrzuca własność prywatną, kiedy ta „przeradza się w egoistyczne gromadzenie” [Correo del Orinoco 2010]. W programie politycznym rządu H. Cháveza na lata 2013-2019, znanym jako *Plan de la Patria*, proponowano różne rodzaje własności, w tym własność prywatną, lecz nowa gospodarka socjalistyczna miała zostać oparta na szerokim poparciu politycznym i społecznym oraz kolektywnej własności środków produkcji oraz miała generować „stosunki produkcji i wymiany, które są komplementarne i solidarne” [Chávez 2016]. H. Chávez powiedział również, że socjalizm XXI wieku powinien bazować na najbardziej autentycznych nurtach chrześcijaństwa oraz demokracji uczestniczącej, która musi łączyć równość z wolnością [Benítez 2005]. Również w ramach chawizmu promowano utworzenie socjalistycznych wspólnot ze wspólnotowym systemem ekonomicznym [PSUV 2012], wsparcie dla samorządowej kontroli robotniczej, współrzędzenie, ekonomiczny interwencjonizm państwowy, rozwój programów socjalistycznych, zwanych misjami boliwariańskimi, i wywłaszczenie firm.

H. Chávez objął urząd w 1999 r., ale dopiero po przewyciężeniu zamachu stanu w 2002 r. i strajku generalnego w latach 2002-2003 wprowadzono w Wenezueli nowy model gospodarczy i nowy sposób zarządzania systemem produkcji, a także

<sup>2</sup> Trzecia droga – system społeczno-gospodarczy, pośredni między kapitalizmem a socjalizmem.

zwiększono promocję spółdzielni. Systematyczne wdrażanie środków wsparcia na budowę nowego spółdzielczego modelu własności rozpoczęło się dopiero w 2004 r. wraz z utworzeniem Ministerio de Economía Popular (Ministerstwo Gospodarki Publicznej). Początkowo, a zwłaszcza po 2004 r., rząd Wenezueli próbował promować budowę „gospodarki solidarnej”, wspierając tworzenie spółdzielni dla każdego rodzaju działalności, a nawet mieszanie modeli własności przez współzrządzenie przedsiębiorców państwowych z prywatnymi. W związku ze zorientowaniem na nowy socjalizm rozpoczęto w Wenezueli nacjonalizację przedsiębiorstw o znaczeniu strategicznym oraz spółek nieproduktywnych. Zaczęto również wspierać ekspansję przemysłu państwowego i spółdzielczego. W 2007 r. rozpoczął się etap intensywnej nacjonalizacji, szczególnie w przemyśle naftowym i żywnościowym [Leyva Rodríguez i in. 2016]. Znacjonalizowane młyny i nowe fabryki były wzorowane na modelu fabryk socjalistycznych, postulując szeroki udział pracowników w systemie kontroli i zarządzania. Na początku 2007 r. rady robotnicze otrzymały wytyczne dotyczące oficjalnej polityki organizacyjnej w zakładach pracy tak, aby wraz z innymi radami (rolników, studentów itd.) wspierały transformację Wenezueli. W 2007 r. H. Chávez zaproponował również reformę konstytucji, aby zmodyfikować 69 artykułów, w których między innymi postulowano utworzenie państwa socjalistycznego, zmiany ekonomiczne, instytucjonalne, polityczne, lecz ta propozycja została odrzucona w referendum konstytucyjnym w tym samym roku [Romero 2007].

W latach 2009-2012 zintensyfikowano w Wenezueli proces wywłaszczeń i konfiskaty własności prywatnej. Duża część nacjonalizacji została przeprowadzona z pomocą wojska i często bez rekompensaty finansowej. W roku 2010 przeprowadzono rekordową liczbę nacjonalizacji i wywłaszczeń, które objęły sektory spożywczy, rolniczy, naftowy i bankowy [Ambasada RP w Caracas 2012].

Zgodnie z obowiązującym w Wenezueli ustawodawstwem rząd pełnił kontrolę nad strategicznymi sektorami gospodarki, między innymi sektorem wydobywczym, ale także wykonywał zadania administracji gospodarczej przez kontrolę nad wymianą handlową. Jedną z form kontroli państwa jest istniejący od 2013 r. Sistema de Divisas de Tipo de Cambio Complementario Flotante de Mercado – DICOM (Nowy System Zarządzania Dewizami – SICAD) [Ambasada RP w Caracas 2012], umożliwiający przedsiębiorstwom zakup dewiz. Zarejestrowane firmy miały możliwość zakupu walut na specjalnie zorganizowanych aukcjach, jednak po cenach wyższych niż rynkowe. Po wygranej aukcji firmy uzyskiwały kredyt bankowy, który mogły przekazać na rzecz kontrahenta zagranicznego. System DICOM został stworzony w celu wyeliminowania malwersacji finansowych oraz kontroli obrotem walut; istotnym jego ograniczeniem były: nieprzejrzysty mechanizm zakupu dewiz i wykluczenie z możliwości uczestnictwa w aukcji osób fizycznych [Howden, Disilvestro 2016].

Po przeanalizowaniu sposobu implementacji nowego modelu ekonomicznego w Wenezueli należy zauważyć, iż nakłada on na gospodarkę tego kraju ograniczenia. W modelu bazującym na własności publicznej i nacjonalizacji państwo częściowo

powinno przejść funkcję sektora prywatnego przez zastąpienie inwestycji prywatnych czy stymulowanie produkcji w sektorach sprywatyzowanych. Istotny spadek produkcji, znaczne niedobory podstawowych produktów i załamanie sektora prywatnego pokazują, że rząd w Wenezueli nie był w stanie spełnić swojej funkcji w tym względzie.

#### 4. Skutki wprowadzenia socjalizmu XXI wieku w Wenezueli

Dla oceny skutków ekonomicznych i społecznych wprowadzenia socjalizmu XXI wieku w Wenezueli kluczowa jest analiza wybranych wskaźników mikro- i makroekonomicznych. Dane wykorzystane w tym punkcie pochodzą ze strony Banku Światowego, chyba że w przypisie podano inaczej.

Politykę H. Cháveza doskonale obrazuje wzrost PKB z 2002 i 2003 r., który po strajku generalnym i zwolnieniu 17 tys. pracowników z przemysłu naftowego był ujemny i wyniósł -8,9%. W kontekście analizy sytuacji Wenezueli i jej uzależnienia od wydobycia i eksportu ropy ważna jest struktura PKB, którego 52% generowane było przez przemysł (21% zatrudnionych), 42% przez usługi (w których zatrudnionych było 71% siły roboczej), a 6% przez rolnictwo (8% zatrudnionych). Głównym sektorem gospodarki był przemysł naftowy. Ropa stanowiła około 80% całkowitych dochodów państwa z eksportu, połowę dochodów rządu centralnego i ok. 1/3 PKB. Wenezuela pod rządami H. Cháveza to przypadek „postępującej choroby naftowej”: 95% dochodów wpływających do budżetu państwa z eksportu pochodziło ze sprzedaży tego surowca [Ambasada RP w Caracas 2012]. Na początku rządów H. Cháveza było to jedynie około 70%. Wzrost cen baryłki ropy naftowej w 2010 r. umożliwił Wenezueli osiągnięcie dochodów z eksportu ropy naftowej w wysokości 93,7 mld dolarów przy wymuszonych przez OPEC redukcjach w wydobyciu. W 2013 r., przy cenie 120 dolarów za baryłkę, budżet Wenezueli nie domknął się. W budżecie na 2014 r. władze ustaliły cenę za baryłkę ropy na poziomie 160 dolarów, w związku z czym przeliczono się ponad dwukrotnie w stosunku do światowych cen i zdecydowano na dodruk pieniądza [Polityka 2015]. Wenezuela nie może ograniczyć strat po spadku cen ropy poprzez większe wydobycie, ponieważ przez lata nie dokonywano inwestycji w nowe złoża. Choć Wenezuela ma największe na świecie rozpoznane złoża ropy, w 2013 r. była dopiero 9 jej producentem [Opec.org. 2015].

Wartość całego pozostałego eksportu wenezuelskiego wyniosła w 2010 r. zaledwie 3,2 miliardów dolarów. Główni partnerzy handlowi Wenezueli to: Stany Zjednoczone (14% importu, 47,4% eksportu), Chiny (4,7% importu, 12,5% eksportu), Unia Europejska (6,5% importu i 5,0% eksportu). Główne produkty eksportowe Wenezueli to ropa naftowa i metale, główne produkty eksportowe to maszyny, urządzenia i sprzęt transportowy, żywność i artykuły chemiczne [Ambasada RP w Caracas 2012]. Ze względu na bardzo wysokie ceny wenezuelskiej ropy Wenezuela zdecydowała się na wymianę barterową ze swoimi sojusznikami. W 2010 r. Kuba oddelegowała do Wenezueli 31 tys. lekarzy i dentystów oraz zapewniła w Wenezueli szkole-

nia i edukację dla 40 tys. osób z sektora medycznego. W zamian Wenezuela wyeksportowała na Kubę 100 tys. baryłek ropy dziennie, czyli w cenach z 2010 r., ok. 7,5 mln dolarów dziennie [*Castrocare in Crisis* 2016].

Inflacja w Wenezueli w 2012 r. wyniosła 30%, zaś w 2014 – już ponad 68% [El Tiempo 2015] i była jedną z najwyższych w Ameryce Południowej. Wysoki poziom inflacji w Wenezueli odzwierciedla politykę gospodarczą państwa, które nie przestrzegało dyscypliny budżetowej, zwiększało wydatki socjalne i podaż pieniądza. Warto wspomnieć, że pod koniec 2018 r. inflacja w Wenezueli wynosiła 1,7 mln procent [Trusewicz 2019].

Gdy globalne inwestycje zagraniczne wzrosły o 10,9% w 2013 r., w szczególności w Europie (25,2%) oraz w Ameryce Łacińskiej (17,5%), przepływy bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) do rozwijających się gospodarek osiągnęły pułap 759 mld dolarów. Jednak makroekonomiczna słabość i polityczna niepewność w Wenezueli nie zachęcała do inwestowania w tym kraju. Kryzys gospodarczy i polityczny, pogłębiony przez międzynarodowy kryzys finansowy w latach 2008-2009, wywołał znaczny odpływ BIZ w okresie 2009-2011. Niemniej jednak wartość BIZ w Wenezueli osiągnęła ponad 3,2 mld dolarów w 2013 r. [Santandertrade.com 2017]. Mocnymi stronami Wenezueli w kontekście BIZ są przede wszystkim: rozwinięta, sprywatyzowana infrastruktura portowa i lotnicza, dynamiczny sektor naftowy (mimo trudnych warunków wydobywczych), liczne, nierozwinięte rynki, pozwalające na znalezienie przez inwestorów własnej niszy (dotyczy to zwłaszcza artykułów wysoko przetworzonych). Dużym problemami są jednak: zaawansowana kontrola rządowa, korupcja, inflacja, ubóstwo i przemoc, tworzące niekorzystne środowisko dla ewentualnych inwestycji.

W rankingu Doing Business (2015 r.) Wenezuela zajęła 182 miejsce na 189. W International Innovation Index, będącym światowym wskaźnikiem pokazującym poziom innowacji w kraju, w 2013 r. Wenezuela zajęła 114 miejsce. Te wyniki nie zaskakują – środowisko ekonomiczne w Wenezueli nie tylko nie zachęca do inwestycji, a ukierunkowanie gospodarki na produkcję ropy ogranicza innowacje w innych sektorach. Dużym problemem może być także niski udział sektora prywatnego, który w wielu krajach finansuje działalność B+R.

Ze względu na nacisk, który kładzie się w modelu gospodarki solidarnościowej na jakość życia oraz funkcjonowanie człowieka w społeczeństwie, analiza sytuacji społecznej w Wenezueli jest niezwykle ważna. Przede wszystkim wiele pisze się o sukcesie rządu socjalistycznego w kwestii redukcji ubóstwa w Wenezueli, które spadło z 47% w 1998 r. na 27,4% w 2011 r. W przypadku wskaźnika absolutnego ubóstwa procent populacji zarabiającej poniżej dwóch dolarów dziennie otrzymujemy bardzo podobne wyniki: w Wenezueli spadł on z 9,62% w 1999 r. do 5,91% w 2006 r. [Rallo 2013b]. W tym samym okresie poprawiły się również warunki sanitarne. W latach 1999-2007 z 91,9% do 92,9% wzrósł procent populacji z dostępem do wody pitnej. Ponadto ograniczanie ubóstwa i wzrost higieny doprowadziły do zmniejszenia śmiertelności niemowląt i śmiertelności matek w połogu, a także do zwiększe-



nia długości życia [Rallo 2013a]. Za rządów H. Cháveza wprowadzono również darmowy dostęp do opieki zdrowotnej, dzięki czemu już w 2004 r. 17 mln osób miało dostęp do systemu ochrony zdrowia (w porównaniu z 3 mln osób w 1998 r.). Systematycznie zwiększano również liczbę lekarzy z 20 lekarzy na 100 tys. mieszkańców w 1999 r. do 80 na 100 tys. mieszkańców w 2010 r. W Wenezueli odsetek osób powyżej 10 roku życia posiadających te umiejętności wzrósł z 91,1% w 1997 r. na 95,1% w 2011 r. W 2005 r. Wenezuela została ogłoszona przez UNESCO terytorium wolnym od analfabetyzmu, dzięki wykształceniu w latach 2003-2005 ponad 1,5 mln osób w ramach tzw. Misji Robinson. W 1998 r. wprowadzono darmowy dostęp do edukacji, zaś Misja Robinson II pomogła w zapewnieniu dostępu do edukacji średniej. Odsetek osób, które rozpoczęły naukę na poziomie średnim, wzrósł z 53,6% w 2000 r. do 73,3% w 2011 r. Dzięki misjom Ribas i Sucre zapewniono Wenezuelczykom darmowy dostęp do studiów, na skutek czego liczba studentów wzrosła z 895 tys. w 2000 do 2,3 mln w 2011 r. Warto jednak zauważyć, że żaden uniwersytet z Wenezueli nie znalazł się w 2014 r. na liście szanghajskiej [Shanghai Ranking 2017].

W rankingu Human Development Index Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2007 r. Wenezuela z wynikiem 0,921 zajmowała 71 miejsce pod względem średnich lat nauki na całym świecie. Warto również zauważyć, iż w roku 2009 Wenezuela została sklasyfikowana na 59 miejscu na świecie pod względem HDI. Z drugiej strony liczba zabójstw podczas prezydentury H. Cháveza wzrosła z 0,19 w 1998 r. do 0,49 w 2011 r. (na tysiąc mieszkańców). W 2010 Wenezuela była jednym z krajów o najwyższym wskaźniku intencjonalnych zabójstw na 100 tys. mieszkańców w Ameryce Łacińskiej i zajmowała 4 miejsce po Hondurasie (91,6 w 2011 r.), El Salvador (69,2 w 2011 r.) i Gwatemali (46,3 w 2009 r.). Przyjmuje się, że w roku 2014 popełniono w tym kraju nawet 80 intencjonalnych morderstw na 100 tys. mieszkańców, trudno jednak zweryfikować te estymacje, gdyż rząd zaprzestał publikacji oficjalnych danych w 2004 r. Warto wspomnieć, iż w Caracas, stolicy Wenezueli, wskaźnik intencjonalnych zabójstw na 100 tys. mógł wynosić nawet 135 (2010 r.). Wiele pisze się na temat wskaźnika GINI w Wenezueli, zwłaszcza iż uchodzi ona za kraj z najmniejszymi nierównościami w Ameryce Łacińskiej. Wysokość wskaźnika spadła z poziomu 0,48619 w 1998 r. do 0,390 w 2013 r. Taki spadek może nie wiązać się jednak z poprawą ogólnej sytuacji w kraju, lecz z ubożeniem bogatszych warstw społeczeństwa.

Wenezuelskie obciążenie podatkowe było o wiele wyższe niż w krajach sąsiadujących. W 2012 r. całkowita stopa podatkowa przedsiębiorstw w Wenezueli według rankingu Doing Business wyniosła 61,7%, a przedsiębiorstwa zostały objęte 71 różnymi podatkami oraz przeznaczyły 792 godziny rocznie na ich rozliczenie, podczas gdy np. w Kolumbii funkcjonowało 9 podatków, na których rozliczenie przeznaczono 203 godziny.

Oceniając sytuację w Wenezueli w latach 1999-2013, można stwierdzić, że mimo iż jej sytuacja ekonomiczna była znacznie gorsza niż w innych państwach Ameryki Łacińskiej, za rządów H. Cháveza socjalizm XXI wieku i *economia solidaria* spełniły częściowo swoje założenia w wymiarze polityki społecznej.

## 5. ALBA – rozprzestrzenianie socjalizmu XXI wieku w Ameryce Łacińskiej

Po serii kredytów strukturalnych i restrukturyzacji zadłużenia, przeprowadzonych przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy pod koniec XX wieku, w Ameryce Łacińskiej nastąpił znaczny wzrost nierówności. W latach 1990-1999 współczynnik Giniego wzrósł w niemal każdym kraju Ameryki Łacińskiej [CELAC 2012]. W 2000 r. tylko 37% Latynosów było zadowolonych z rządów demokratycznych [Informe Latinobarómetro 2000]. W tym kontekście fala ruchów społeczno-politycznych, działających na rzecz praw ludności rdzennej, prawa pracy, prawa kobiet czy prawa do ziemi, przyczyniła się do wyboru przywódców socjalistycznych [Burbach i in. 2013].

Socjalizm XXI wieku opierał się na rodzimych tradycjach komunistycznych rządów oraz socjalistycznych i komunistycznych ruchów Ameryki Łacińskiej, w tym tych kierowanych przez S. Allende, F. Castro i Che Guevarę. Model socjalizmu XXI wieku zachęcał do integracji gospodarczej i politycznej między narodami w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach, czemu często towarzyszył postulat silnego oporu przeciw wpływowi Ameryki Północnej. La Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América (Boliwariański Sojusz dla Narodów Naszej Ameryki – ALBA) była jednak najwyraźniej związana z socjalizmem XXI wieku.

ALBA utworzona została w Hawanie 14 grudnia 2004 r. przez porozumienie Wenezueli i Kuby, z osobistym udziałem prezydentów obu krajów: H. Cháveza i F. Castro. Nazwa tej organizacji przeszła kilka zmian, oficjalnych i nieoficjalnych: skrót ALBA zamieniono na ALBA-TCP na wniosek prezydenta Boliwii E. Moralesa, aby nazwa obejmowała el Tratado de Comercio de los Pueblos (Traktat handlowy narodów), następnie na wniosek prezydenta Wenezueli, H. Cháveza, ALBA-TCP przestała być nazywana „alternatywą” (hiszp. *alternativa*) na rzecz sojuszu (hiszp. *alianza*). Powodem zamiany tych słów jest fakt, że FTAA nie stanowiła już zagrożenia dla krajów sojuszu i nie miała tak dużego wpływu na region, a ALBA miała stać się czymś więcej niż tylko alternatywą wobec FTAA [Angosto-Ferrandez 2015].

Sojusz powstał przede wszystkim w celu przeciwstawienia się Strefie Wolnego Handlu Obu Ameryk (FTAA), zaproponowanej przez Stany Zjednoczone. Jednakże cele i funkcje ALBA znacznie różnią się od celów FTAA, przede wszystkim: w przeciwieństwie do neoliberalnej integracji, która daje pierwszeństwo do liberalizacji handlu i inwestycji, ALBA skupiała się na walce z ubóstwem i wykluczeniem społecznym; przeciwstawiała się reformom, które miały na celu deregulację i prywatyzację usług publicznych, ale propagowała wzmocnienie państwa i promowanie uczestnictwa obywateli w sprawach publicznych. ALBA uważała interwencjonizm państwowy za konieczny do zmniejszenia różnic ekonomicznych między krajami.

Pierwsze umowy ALBA były zbiorem różnego rodzaju handlowych, pomocowych, inwestycyjnych i integracyjnych porozumień pomiędzy Wenezuelą a Kubą.

Wkrótce po ustanowieniu ALBA do porozumienia dołączył boliwijski rząd E. Moralesa. W 2012 r. ALBA składała się już z 8 państw członkowskich; były nimi: Wenezuela, Kuba, Boliwia, Nikaragua, Ekwador, Dominikana, Antigua i Barbuda, St. Vincent i Grenadyny. Obserwatorami ALBA były Haiti, Paragwaj, Urugwaj, Iran, Syria i Grenada. Honduras był członkiem organizacji w latach 2008-2010. Ponadto do organizacji zostały zaproszone Jamajka i Meksyk oraz Wietnam w roli obserwatora. Oficjalnie nie istniały żadne kryteria polityczne i ekonomiczne, które warunkowałyby przystąpienie do ALBA. Wstąpienie do organizacji odbywało się przez otrzymanie zaproszenia lub poinformowanie organizacji o chęci wstąpienia. Taka decyzja musiała zostać jednak potwierdzona przez członków organizacji w trakcie szczytu ALBA. Istniały trzy nadrzędne idee, będące również kryteriami przyjęcia, które przyświecały ALBA: wprowadzenie socjalizmu XXI wieku, opowiedzenie się po jednej ze stron: socjalizmu i ALBA lub Stanami Zjednoczonymi i rynkowym kapitalizmem, wspieranie radykalnych procesów rewolucyjnych wewnątrz krajów członkowskich.

ALBA to sojusz bazujący na współpracy i integracji w dziedzinie gospodarki, handlu i produkcji ze szczególnym uwzględnieniem wymiaru społecznego. Opierał on swoją wizję integracji na solidarności Ameryki Łacińskiej, co wyrażało się w podpisywaniu szczegółowych umów o współpracy między krajami. Najważniejszymi założeniami organizacji w pierwszych latach jej funkcjonowania były programy socjalne – alfabetyzacji, podstawowej opieki zdrowotnej, edukacji itd. Najważniejszą i być może główną korzyścią czerpaną przez kraje członkowskie było podpisanie za pośrednictwem ALBA porozumień handlowych z Wenezuelą o dostawy ropy. Głównym kosztem przystąpienia do ALBA było poddanie się wpływom politycznym tej organizacji oraz zgoda na ingerencję polityków z krajów wiodących w ALBA (głównie Wenezueli, lecz także Kuby i Nikaragui) w politykę innych krajów członkowskich.

Politycznie ALBA w początkowym okresie istnienia była niezwykle aktywna. Tylko w pierwszych sześciu latach funkcjonowania zorganizowano szesnaście zwyczajnych i nadzwyczajnych szczytów, na każdym z nich zawierano umowy dotyczące współpracy, stale wyznaczając swój nowy kierunek rozwoju. Członkowie ALBA wykorzystywali regularne spotkania do określenia pozycji organizacji w ramach innych organizacji międzynarodowych, w których zazwyczaj głosowali jako blok. Z pewnym sukcesem uczestniczyli również w międzynarodowych wydarzeniach, np. jako jeden blok przeciwko porozumieniu klimatycznemu z Kopenhagi w 2009 r.

## 6. Zakończenie

Artykuł miał na celu możliwie bezstronnie przedstawić sytuację w Wenezueli w trakcie rządów H. Cháveza oraz ocenić, jaki był rzeczywisty powód zmian wprowadzanych przez dyktatora. W ocenie autorki głównym celem rządu H. Cháveza była poprawa sytuacji społecznej w Wenezueli, jednak przełożyła się ona na pogor-

szenie sytuacji ekonomicznej, nacjonalizację przedsiębiorstw oraz przede wszystkim na negatywny wizerunek tego państwa w świecie. Sukces Wenezueli został oparty na wydobywaniu zasobów naturalnych z wykorzystaniem nadwyżki ropy, której zasoby za kilka lat mogą się wyczerpać, a Wenezuela obecnie nie ma potencjału do zastąpienia eksportu ropy innymi produktami. H. Chávez nie starał się zbudować społeczeństwa wolnych przedsiębiorców, samowystarczalnych i niezależnych od państwa, ale terytorium robotników zależnych od transferów rządowych. Przyczyn tej sytuacji może być wiele, jednak w tym przypadku elementem kluczowym mogła być chęć utrzymania władzy po przeprowadzonym strajku generalnym – w Wenezueli należało prowadzić taką politykę socjalną, aby uzyskać jak największe poparcie społeczne.

Wprowadzenie socjalizmu XXI wieku było uwarunkowane próbą odcięcia się H. Cháveza od retoryki jego poprzedników z opcji demokratycznych, legitymizacji jego władzy oraz umożliwiło wprowadzenie niepopularnych zmian, takich jak ograniczenie własności prywatnej pod hasłem nowej ideologii. Niedostatki demokracji reprezentatywnej w Wenezueli dały szansę na przeprowadzenie unikatowego eksperymentu demokracji uczestniczącej w Wenezueli. Niemniej jednak podejście o sumie zerowej, według którego biedni zostali włączeni do politycznego i ekonomicznego życia w kraju, a bogaci zostali z niego wyłączeni, wywołało napięcia i zwiększyło konflikt społeczny. Zamiast poprawić relacje społeczeństwo-państwo w Wenezueli, reżim H. Cháveza zamienił grupy, które zostały wykluczone z systemu. Z tego powodu niektórzy badacze widzą analogię między polityką H. Cháveza a okresem *Punto Fijo*<sup>3</sup> [Isbester 2010, s. 245], argumentując, że obydwie polityki są politykami wykluczenia, zmieniły się jedynie wykluczane grupy. Rządząc w interesie zmarginalizowanych grup, H. Chávez wytworzył system nazywany quasi-tyranią większości. Dynamika jego rządów wykazała zatracenie bazowego założenia, że demokracja jest rozproszeniem władzy za pomocą transparentnych, efektywnych i godnych zaufania instytucji w taki sposób, że wszystkie grupy społeczne na tym korzystają.

Nie wiadomo, jakie będą skutki wenezuelskiego modelu politycznego dla rozwoju demokracji w Ameryce Łacińskiej. Ogólne rozczarowanie jakością i wynikami demokracji reprezentacyjnej w Wenezueli doprowadziło do wzrostu popularności H. Cháveza i zmiany systemu, lecz ekonomiczne skutki rządów H. Cháveza, obserwowane po jego śmierci, mogą ponownie doprowadzić do zmiany kursu Ameryki Łacińskiej i skłonić do porzucenia zasad socjalizmu XXI wieku.

---

<sup>3</sup> Polityka *Punto Fijo* z lat 1958-1993 (lub 1999) – trzy partie polityczne zawarły układ, którego celem było utrzymanie systemu demokratycznego, niedopuszczenie do rewolucji społecznej ani do wojskowego zamachu stanu.

## Literatura

- Aló, Presidente, 2013, *A 76 años de la muerte de Antonio Gramsci*, <http://alopresidente.gob.ve/> (1.03.2017).
- Ambasada RP w Caracas, 2012, *Venezuela*, <http://caracas.msz.gov.pl/> (30.03.2017).
- Angosto-Ferrandez L., 2015, *Democracy, Revolution and Geopolitics in Latin America*, Routledge.
- Benítez H., 2005, *Presidente Chávez define Socialismo del siglo XXI*, Aporrea, <http://www.aporrea.org/> (2.03.2017).
- Biardeau J., 2007, *Los errores del estalinismo burocrático frente al Socialismo del Siglo XXI*, Aporrea, <http://www.aporrea.org/> (1.03.2017).
- Bida E., 2008, *10 lat prezydentury H. Cháveza w Wenezueli*, Portal Spraw Zagranicznych, <http://www.psz.pl/> (28.03.2017).
- Boltxe, 2017, *ALBA Sinónimo De Independencia, Revolución Y Socialismo*, <https://www.boltxe.es/>, (31.05.2017).
- Brewer Carías A., 2010, *Dismantling democracy in Venezuela*, Cambridge University Press, New York.
- Burbach R., Fox M., Fuentes F., 2013, *Latin America's Turbulent Transitions*, Zed Books, London.
- Cannon B., 2010, *H. Chávez and the Bolivarian revolution*, Manchester University Press, Manchester.
- Castrocare in Crisis*, <http://adps.foreignaffairs.com/> (31.05.2016).
- CELAC, 2012, *Social Panorama of Latin America 2000-2001*, ECLAC, Santiago.
- Chávez H., 2003, *Chávez en Aló Presidente*, Corazón de mi Patria, <http://blog.chavez.org.ve/> (1.03.2016).
- Chávez H., 2016, *Socialismo Bolivariano, programa de la patria 2013-2019*, Corazón de mi Patria, <http://blog.chavez.org.ve/> (2.03.2017).
- Correo del Orinoco, 2010, *Chávez, Socialismo no atenta contra la propiedad privada*, <http://www.correodelorinoco.gob.ve/> (1.03.2017).
- Dieterich H., 2007, *El socialismo del siglo XXI*, Fundación para la Investigación y la Cultura, Bogotá.
- El Troudi H., 2005, *El salto adelante, la nueva etapa de la revolución (2nd ed.)*, Ediciones de la Presidencia de la República, Caracas.
- El Tiempo, 2015, *Con 68,5%, inflación venezolana en 2014 es la más alta del mundo*, <http://www.el-tiempo.com/> (31.05.2016).
- El Universal, 2007, *Propuesta de cambios a la Constitución*, <http://www.eluniversal.com/> (1.03.2017).
- Elmundo.es, 2010, *Venezuela aprueba una ley permite nacionalizar todos los bancos del país*, <http://www.elmundo.es/> (25.03.2018).
- Elmundo.sv, 2014, *¿Qué hay detrás del Socialismo del siglo XXI y la Revolución Bolivariana?*, <http://elmundo.sv/> (25.03.2018).
- Giner S., 1967, *Historia del pensamiento social*, Esplugues de Llobregat, Ariel.
- Howden D., Disilvestro E., 2016, *Venezuela's Bizarre System of Exchange Rates*, Mises Institute, <https://mises.org/> (25.03.2018).
- Informe Latinobarómetro, 2000, *Informe De Prensa Encuesta Latinobarómetro 1999-2000*, Santiago.
- Isbester K., 2010, *The Paradox of Democracy in Latin America*, University of Toronto Press.
- Leyva Rodríguez D., Pérez Portales O., Soto Rodríguez J., 2016, *H. Chávez y el socialismo del siglo XXI en Venezuela*, Herramienta, <http://www.herramienta.com.ar/> (1.03.2017).
- Opec.org., *Share of World Crude Oil Reserves*, <http://www.opec.org/> (31.05.2015).
- Pérez Salazar J.C., 2013, *El hombre que imaginó el "socialismo del siglo XXI"*, BBC Mundo, <http://www.bbc.com/> (25.03.2018).
- Plummer R., 2013, *H. Chávez leaves Venezuela in economic muddle*, BBC News, <http://www.bbc.com/> (14.04.2016).
- Polityka, 2015, *Władza baryłek*, <http://archiwum.polityka.pl/> (28.03.2017).
- PSUV, 2012, *Presidente Chávez, ¡Independencia o nada! ¡Comuna o nada!*, <http://www.psu.org.ve> (2.03.2016).

- Rallo J., 2013a, *El socialismo del siglo XXI, un fracaso en todos los Ardenes*, <http://juanramonrallo.com/> (30.03.2016).
- Rallo J., 2013b, *Wenezuela – porażka socjalizmu*, Mises.pl., [https://mises.pl/wp-content/uploads/2013/12/Rallo\\_Wenezuela-porazka-socjalizmu.pdf](https://mises.pl/wp-content/uploads/2013/12/Rallo_Wenezuela-porazka-socjalizmu.pdf) (31.05.2016).
- Rodríguez Legendre F., 2009, *H. Chávez, “Revolución bolivariana”*, Forum Hispanoamericano Francisco de Vitoria, Madrid.
- Romero S., 2007, *Venezuela Hands Narrow Defeat to Chávez Plan*, Nytimes.com, <https://www.nytimes.com/> (25.03.2018).
- Santandertrade.com, 2017, *Foreign Investment In Venezuela*, <https://en.santandertrade.com/> (31.05.2016).
- Shanghai Ranking, 2017, *Academic Ranking Of World Universities*, <http://www.shanghairanking.com/#> (23.05.2016).
- Trusewicz I., 2019, *Wenezuela: 1,7 miliona procent inflacji*, Rp.pl., <https://www.rp.pl/Gospodarka/301109982-Wenezuela-17-miliona-procent-inflacji.html> (12.05.2019).